

ANDRÁS ISTVÁN

Betekintés a ditrói hitvallásos iskola életébe a huszadik század elejétől 1920-ig¹

Riassunto: L'articolo seguente è il risultato di una ricerca in corso, nell'Archivio Arcivescovile, tramite la quale cerchiamo di presentare la vita, le difficoltà della Scuola Cattolica di Ditró nei primi anni del secolo ventesimo fino a 1920. In questo periodo possiamo vedere gli sviluppi nell'educazione, che sono arrivati anche a Ditró, ma anche i problemi, le sofferenze della guerra mondiale. L'originalità di questa ricerca è che fin adesso non conoscevamo questi documenti. Tramite i documenti trovati possiamo ricostruire il passato della Scuola Cattolica di Ditró, dove il parroco, i viceparroci, gli insegnanti hanno cercato di sviluppare la cultura e di dare un futuro ai bambini e al popolo.

Parole chiave: scuola, scuola cattolica, secolo ventesimo, guerra, sofferenza, programma di scuola, nomi dei insegnanti, chiesa cattolica, Mailáth Gusztáv Károly, Takó János, id. Józsa Sándor, Barabás Rajmund, Ádám Polixénia, Ádámné Császár Ilona, Ádám József, Fülöp Ferenc, Keresztes Mária, Barabás Eleonóra, Petres Sándor.

Cunningham Graham írja: „Mindazok, akik dicsőségesen buktak el, vagy akár a névtelen matróz, aki habozás nélkül társa után ugrik, de nem tudja kimenteni, hanem maga is a tengerbe vész: az ilyen emberek sorsa érdekel bennünket igazán. Legalábbis így vélekednek azok, akiknek maguknak is van fantáziájuk...”² Jelen tanulmány nagyrészt a Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár, valamint a ditrói plébánia levéltári adataira támaszkodik. Azoknak a tanítóknak szeretnénk emléket állítani, akik a 20. szá-

¹ Jelen tanulmány részlet egy le nem zárt kutatásból, ami a Gyulafehérvári Érseki és Káptalani Levéltár adatait dolgozza fel.

² Kenneth, Roberts, *Északnyugati átjáró*, Bukarest, 1975, 2.

zad elején óriási áldozatokat hoztak, mondhatnánk, életüket tették fel a ditrói gyermekek és az ifjúság nevelésére.

Ditró történelmét kutatva hamar szemünkbe ötlük, milyen fontos helyet foglalt el a nevelés a falu életében. Ez a kezdeti időkből jórészt a plébánosoknak és káplánoknak volt köszönhető, de nem hiányoztak az önfeláldozó kántortanítók sem. A ditrói hitvallásos iskolák története visszanyúlik a 17. századig, de bővebb forrásaink csak a 18. század közepétől vannak.

A 20. század eleje nagy aktivitásban és nagy tervekkel találta a ditrói hitvallásos iskolahálózatot. Ez nagyban köszönhető az akkori plébánosnak, Takó Jánosnak,³ aki öntudatosan és önfeláldozó módon látta el a plébániai teendőket; aki a templomépítés lázában sem hanyagolta el az iskola ügyét. Ma a ditrói köztudat csak a templomépítésben hozott óriási áldozatát ismeri, s abban szerzett érdemeiért fejezi ki tiszteletét, holott nem kisebb a ditrói hitvallásos iskolákért (elemi, polgári) kifejtett 17 éves szolgálata sem. A széles látókörű, nagy műveltségű papi méltóság a Gyulafehérvári Papnevelésben eltöltött öt évi spirituális szolgálat után érkezik Ditróba 1888-ban. Abba az egyházközségbe, ahol a bé-

³ Takó János Baróton született 1853. szeptember 22-én szegény sorsú székesyülöktől. Elemi iskolái után szülei szegénysége miatt semmi reménye nem volt a továbbtanulásra. Takó János nevű nagybátyja, egy nyugalmazott főhadnagy, segítségére sietett, és beíratta a brassói főgimnáziumba, ahol az ifjú Takó János kiválóan tanul. Középiszkolai tanulmányait Marosvásárhelyen és Gyulafehérváron végzi. 1874-ben jelentkezik a gyulafehérvári Papnevelésbe, amelynek elvégzése után 1877. december 30-án áldozópappá szentelik. Féléves tusnádi szolgálata után kerül Ditróba, ahol három évig káplán, hitoktató és latintanárrá, majd Marosvásárhelyen két évig segédlelkész. 1883. szeptember 1-jén lelkiigazgatónak nevezik ki az erdélyi püspöki Papnevelésbe. Öt évig neveli a kispapokat. 1888. június 24-én Ditróba kap plébánosi kinevezést. Ditrói működése 1915-ben fejeződik be, amikor Vízaknára vonul vissza, és ott él haláláig, 1935-ig. Vö. KACSÓ Boldizsár, *Előszó* in: TAKÓ, *Emlékkönyv*, VII.; GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2327/1935 sz.; GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK. 2533/1883 sz.

kebeli időben látványosan megpezsduült az élet. Mint a ditrói hitvallásos iskolák igazgatója, érzi és látja, hogy a meglévő épületek már nem tudják befogadni azt a sok gyereket, akik iskolakötelesek és tanulni akarnak. Ugyanakkor szükségét látja egy modernebb, felszereltebb iskola építésének. Ezt a helyzetet kezdetben úgy próbálta megoldani, hogy a régi iskola épületét átadná a község házának, és a község háza helyette épített volna egy nagyobb iskolát. A szakemberek azonban nem látták alkalmasnak sem a területet egy ilyen nagy épületre, sem a régi épület lebontását.⁴

Takó plébános azonban nem adta fel terveit, tovább keresgél, tanácskozott és álmodott. Vezetésével a község és az egyháztanács arra az eredményre jutott, hogy az új templom területéből, mely már ismert volt,⁵ az új iskola számára szakítsák ki a szükséges területet. Ezt az egyháztanács a december 1-jén megtartott gyűlésén elfogadhatónak tartotta azzal a feltétellel, ha marad elegendő hely a templom, a plébánia, valamint a kántori lakás és gazdasági udvar részére. Miután megvizsgálták a terület nagyságát, a kérdést megoldhatónak találták és a 20 370 négyzetméternyi területből 4575 négyzetmétert kiszakítottak az iskola részére, melyet díj nélkül át is adtak. A döntést jóváhagyás végett a plébános 1900 decemberében felterjesztette a püspökségre, de, amint az várható volt, a püspök válasza csak az újévben érkezett meg. Az 1901. január 27-én keltezett válaszban⁶ a püspök kifejti, hogy a templomterületből csak úgy szabad kisajátítani, ha „az épület tulajdonjoga a római katolikus egyházmegyére telekönyvevezhetnék”.⁷ Sajnos a község elöljárói ezt nem fogadják el.

⁴ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 4885/1900. sz.

⁵ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 4885/1900. sz.

⁶ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 41/1900. sz.

⁷ Ezt a területet az egyházközség kapta templomépítés céljából 1892-ben. GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 410/1901. sz.

Csibi Imre bíró 1901. április 5-én keltezett levelében⁸ leírja, hogy a terület lehet nyugodtan a község tulajdonában, mert a római katolikus jelleg megmarad, ugyanakkor ragaszkodik, hogy az új iskola ezen a területen épüljön a terület központi fekvése miatt. Ugyanezen szám alatt a plébános is ír a püspökségre, és kéri, hogy a község tulajdona legyen a terület, mert ő úgy látja, hogy a római katolikus jelleg biztosítva van. A plébános hivatkozik még az 1869 évi 17.663. számú rendeletre, melynek értelmében biztosítva látszik a katolikus jelleg. Gróf Mailáth Gusztáv Károly⁹ püspök végül 1901. április 19-én kelt leiratában megengedi,¹⁰ hogy a terület a község nevére legyen telekkönyvezve, de kéri, hogy jól láthatóan legyen kiírva: „Róm. Kath. Népiskola”.¹¹ Annak ellenére, hogy a döntés megszületik és mindkét fél elégedett a döntéssel, a munkálatokat mégsem kezdik el azonnal. Mailáth G. Károly „akadékoskodását” az idő igazolta. Még ötven év sem kellett, s az egyházközség tulajdonát képező terület az ateista berendezésű állam tulajdonába ment át.

⁸ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1487/1901 sz.

⁹ Gróf Mailáth Gusztáv Károlyt XIII. Leó pápa 1897-ben nevezi ki Lónyhárt Ferenc gyulafehérvári püspök segédpüspökének, utódlási joggal. Szentelése május 1-én volt a budavári Mátyás templomban. Rövid idő múlva meghal Lónyhárt püspök (június 28-án), így Mailáth G. Károly elfoglalhatja a gyulafehérvári püspöki széket. Püspökségének első éveiben a nyugalom és a béke virágzott. Ennek ellenére élete nem volt mentes a megpróbáltatásoktól; az első világháború, majd az azt követő kisebbségi sors nagy próbáknek tette ki. A felekezeti és kisebbségi iskolák nagy harciosa lesz, ami fel is őrli egészségét. Végül 1938-ban betegsége miatt lemond a püspökségről, de még 1940-ig él. 1940. március 18-án halt meg Budapesten. Vö. MARTON József – JAKABFY Tamás, *Az erdélyi katolicizmus századai*, 1999, 96. és BIRÓ Vencel, *Székhelyi Gr. Mailáth G. Károly*, Kolozsvár, 1940, 70.

¹⁰ A püspöknek ez a döntése még a huszadik század végén is félreértéseket okozott.

¹¹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1487/1901. sz.

A 20. század elején megindult népességnövekedés, valamint a különböző törvények hatására a tanulás lehetősége egyre nagyobb tömegeket hozott az iskola padjaiba. Ez történik Ditróban is. Sajnos a század elejéről nagyon kevés adattal rendelkezünk az Érseki és Káptalani Levéltárban. Az 1902 és 1907 közötti időszakból csak néhány fizetéspótlék-kérés maradt ránk,¹² valamint egy dokumentum, amelyből megtudhatjuk, hogy 1905-ben a tanítók létszáma bővült két személlyel: Barabás Eleonórával és Keresztes Máriával;¹³ mindketten okleveles tanítónők. Az országban lejátszódó események és törvényváltozások lassan érnek el Ditróba. Így például 1907-ben újabb rendelet adnak ki az államsegéllyel kapcsolatban, de ez Ditróban csak 1908-ban csapódik le, mégpedig a következőképpen: Barabás Eleonóra az 1000 koronára való kiegészítés végett jogosult még 200 koronára,¹⁴ Fülöp Ferenc szintén 200 koronát kap, hogy fizetése elérje az 1000 koronát.¹⁵ Ádám Polixénia egy másik rendelet értelmében kapja meg a 200 koronát.¹⁶ Ádámné Csiszár Ilona a továbbiak-

¹² Fennmaradt Császár Ilona fizetéspótlék kérése 1905-ből, amelyben a tanítónő hivatkozik a Magyar Királyi Vallás és Közoktatási Minisztérium 1905. október 31-én, a 76.366 szám alatt kelt csíkvármegyei közigazgatási rendelkezésére, amelyben ez áll: „A ditrói római katolikus elemi iskola tanítói a II. évtödös pótlék fejében 1905-ös évre (október–december havára) 25 korona, az 1906-os évtől kezdve pedig öt egymásután következő évre évi száz korona államsegélyt engedélyez. Utasították a gyergyószentmiklósi magyar királyi adóhivatalt, hogy az 1905-ös évre járó összeget azonnal, az 1906-os, 1910-es évekre esedékes összegeket pedig 1906-os évtől kezdve 1910-es évig bezárólag minden év január és július hónapban esedékes félévi előleges részletekben az illető iskolaszék elnökének szabályszerűen kiállított s a megyei királyi tanfelügyelő által láttamozott bélyegtelen nyugtáira számadás kötelezettsége mellett fizesse ki”. GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 5527/1905. sz.

¹³ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3212/1905. sz.

¹⁴ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1844/1908. sz.

¹⁵ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1807/1908. sz.

¹⁶ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1852/1908. sz.

ban is jogosult a 200 korona pótlékhoz.¹⁷ Józsa Sándor fia, ifjú Józsa Sándor, aki 1907-től tanít,¹⁸ szintén jogosult a 200 korona fizetéspótlékra.¹⁹ Persze a többi tanító sem maradhatott ki a fizetéspótlékból, így Barabás Rajmund,²⁰ Ádám József²¹ és Petres Sándor²² is megkapja a 200 koronát.

Az emberek hamarosan rádöbbennek, mennyire fontos az iskola,²³ a tudás, és ennek következtében a diákok száma megnövekedik. Hamarosan a meglévő épületek nem lesznek képesek befogadni a tanulni vágyó diáksereget. Persze ehhez hozzájárult Mailáth püspök törekvése is, aki számára az iskola és a fiatalok nevelése mindig prioritást élvezett. Ekkor Ditróban újra felvetődik az épületek bővítésének a gondolata, vagy akár új épületek építésének a gondolata is. Azonban még az épületek bővítése előtt a plébános, Takó János, szükségesnek látja a tanerők létszámának növelését. Ezért az 1909. február 9-én kelt levelében kéri a püspököt, hogy nevezzen ki még két tanítót a Római Katolikus Elemi Népiskolába; a központi iskolába egy tanítónőt, míg a felszei iskolába egy tanítót. A plébános az anyagi feltételekről sem feledkezik meg, és felterjesztésében jelzi a püspöknek, hogy az új tanerőknek az államsegély mellé tudnak adni 100-100 koronát és lakást.²⁴ A jóváhagyó válaszban, ami 1909. február 12-én kelt, a püspöki hatóság engedélyezi a 900-900 korona államsegélyt,

¹⁷ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1885/1908. sz.

¹⁸ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3594/1911. sz.

¹⁹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1888/1908. sz.

²⁰ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1891/1908. sz.

²¹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1896/1908. sz.

²² GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1902/1908. sz.

²³ Ebben nagy szerepet játszottak a különféle vallási mozgalmak, amelyek az embereket újabb kihívás elé állították. Ez a kihívás nem volt más, mint az írni, olvasni tudás. Vö. HERMANN Egyed, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München, 1973, 496–549.

²⁴ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 837/1909. sz.

és tudomásul veszi a község ajánlatát. Ugyanakkor figyelmezteti a plébánost, hogy küldje be a tanítók hivatalos jóváhagyásához szükséges iratokat, és pedig: „1. – a meglévő, esetleg újonnan építendő iskolaépületek rajza, 2.– a tantermek alapterületeinek tantermenként való kimutatása, 3. – az iskolába járó tankötelesek kimutatása, 4. – a meglévő tanítói állások javadalmazásának és az eddig élvezett államsegélyek állomásonként való kimutatása, 5. – a község tanügyi viszonyainak a kimutatása”.²⁵

A püspök beleegyezése után meg is hirdették a két állást. A hirdetésből kiderül, hogy a pályázatot nyert két új tanerőnek folyó év szeptember 1-jéig kell megjelenni, mert ekkor szeretnék az új tantermeket megnyitni. A várakozásoknak megfelelően nagyon sokan adták be pályázatukat a két állásra. A 23 jelentkező közül²⁶ Balázs Ferenc²⁷ frissen végzett tanítót és Kőszeghy Mária²⁸ tanítónőt vették fel. Ezzel a ditrói tanítók száma a hittant és

²⁵ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 837/1909. sz.

²⁶ A jelentkezők névsora a GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 6311/1909. sz. alapján a következő: Becze Elek (Kászonfeltíz), Balázs Ferenc (Barót), Dobay István (Hodos), Fodor Izra (Csiksomlyó), Mihály Gergely, Paizs András (Felsőcernáton), Puskás Jeromos (Ditró), Alajos Andor (Gyergyóalfalu), Sáska Kristóf (Ditró), Tárnay Andor (Kassa), Borbély Berta (Stezakercisora), Boér Krisztina (Csikgyimes), Dobay Mária (Hodos), Kapitán Mária (Nagybacon), Kőszeghy Mária (Besztercebánya), Leéb Lujza (Vajdahunyad), Legendi Mária (Téskipusztá), Lurc Emilia (Sepsiszentgyörgy), Martin Anna (Nagykikinda), Pintér Irén (Nagyszeben), Szabó Erzsébet (Újkécske), Zákits Katalin (Monor) és Vitos Anna (Oroszhegy).

²⁷ Balázs Ferenc Baróton született 1889-ben, római katolikus, Csiksomlyón végezte 1908-ban, képességi foka „jó”, csak a magyar nyelvet bírja, a gyergyóalfalusi iskolaszéktől az 1908. XII. 13 – 1909. VI. 5.-ig terjedő időről kitűnő működési bizonyítványt kapott, ebben az időben otthon, Baróton tanít. GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 6311/1909. sz..

²⁸ Kőszeghy Mária Besztercebányán született 1885-ben, római katolikus, képesítését Budapesten jelessel szerzi, a magyar és a német nyelv birtokosa. 1904-től Szeller Antal okleveles mérnök három gyermekének tanítója. GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 6311/1909. sz.

latint tanító káplánokon kívül tizenháromra emelkedett. A tanítók névsora a Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár dokumentuma alapján a következő: id. Józsa Sándor, László István, Ádám Polixénia, Ádámné Császár Ilona, Barabás Eleonóra, Keresztes Mária, Fülöp Ferenc, ifj. Józsa Sándor, Barabás Rajmund, Ádám József, Petres Sándor, Balázs Ferenc és Kőszeghy Mária.²⁹

Ez a tizenhárom pedagógus lesz a ditrói ifjúság, de nemcsak az ifjúság, hanem az egész község nevelője, vezetője egészen az első világháborúig. Közülük a legrégebben tanító id. Józsa Sándor, aki 1875. október 29-től dolgozott Ditróban, de a hitvallást csak 1885. november 22-én tette le, míg az állami esküt 1907. augusztus 24-én. Utána következik Barabás Rajmund, aki 1883-tól tanít, a hitvallást és az állami esküt id. Józsa Sándorral együtt tette le. Ádám József szintén még a századforduló előtt került a ditrói iskolához, 1895-ben a hitvallást és az állami esküt együtt teszi le Ádám Polixéniával, Ádámné Császár Ilonával, Balázs Ferencel, Fülöp Ferencel, Kőszeghy Máriával 1911. június 10-én, illetve 1907. augusztus 24-én. Barabás Eleonóra és Petres Sándor a hitvallást 1905. november 25-én, míg az állami esküt 1907. augusztus 24-én tették le.³⁰ (Ádám Polixénia 1886. október 1-től, Ádámné Császár Ilona 1895. október 18-től, Balázs Ferenc 1910. január 1-től, Fülöp Ferenc 1896. december 1-től, Kőszeghy Mária 1910. január 1-től, Barabás Eleonóra 1905 október 1-től és Petres Sándor 1905. október 1-jétől tanítanak a ditrói iskolánál.)³¹ Mindannyinak a működését a közoktatási miniszter jóváhagyta 1911. június 10-én.³²

²⁹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 6311/1909. sz.

³⁰ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3594/1911. sz.

³¹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3594/1911. sz.

³² GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3594/1911. sz.

Táblázatba foglalva a ditrói hitvallásos iskola tanítóinak névsora a 20. század elején a Gyulafehérvári Püspöki és Káptalani Levéltár alapján a következő:

Név	Mikortól tanít	Hitvallás letétele	Állami eskü letétele
id. Józsa Sándor	1875. X. 29.	1885. XI. 22.	1907. VIII. 24.
Barabás Rajmund	1883	1885. XI. 22.	1907. VIII. 24.
Ádám Polixénia	1886. X. 1.	1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
Ádámné Császár Ilona	1895. X. 18.	1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
Ádám József	1895	1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
Fülöp Ferenc	1896. XII.1.	1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
Keresztes Mária	1905. X. 1.	1905. XI. 25.	1907. VIII. 24.
Barabás Eleonóra	1905. X. 1.	1905. XI. 25.	1907. VIII. 24.
Petres Sándor	1905. X. 1.	1905. XI. 25.	1907. VIII. 24.
ifj. Józsa Sándor	1907	valószínű 1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
Balázs Ferenc	1910. I. 1.	1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
Kőszeghy Mária	1910. I. 1.	1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.
László István		valószínű 1911. VI. 10.	1907. VIII. 24.

Az első világháború kitöréséig a tanítók névsora nem változik, de, sajnos, az anyagi gondok sem oldódtak meg annak ellenére, hogy a plébános-igazgató és a püspökség mindent megtettek a helyzet javításáért.³³

A világháború kitörésének évében a tanítás megkezdése előtt (1914. szeptember 2-án) az Iskolaszék engedélyt kér az egyhu-

³³ Így 1914. július 3-án keltezett fogalmazvány tudósít arról, hogy id. Józsa Sándor, Barabás Rajmund és ifj. Józsa Sándor fizetésemelést kapnak. GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 4268/1914. sz.

zamban való tanításhoz.³⁴ Ez azt jelentené, hogy november, december, január és február hónapokban nem lenne délelőtti és délutáni tanítás, hanem egyhuzamban, reggeltől délig történne az oktatás. Ezt az Iskolaszék a következőkkel indokolja:

„1. – Ditró község szalag alakban több, mint hat kilométer hosszúságú lévén, a gyerekek egy részének 3–4 kilométer utat kell megtenniük az iskoláig, akik ezt a téli idő folyamán sötétben kell végigjárják a délutáni tanítás befejezése után. Ez a körülmény, mint köztudomású, azon veszedelmet eredményezi, hogy a tanulók a vékony és legtöbbször hiányos ruhában a hideg időszak alatt a sárban, esőben, hóban kihűlnek, melyből származnak a járványos betegségek, mint ez tapasztalható volt az előző tanévben is.

2. – A téli hideg, mely itt 25–30 fok között változik, a naponként történő kétszeri iskolába való feljövétel kellő meleg ruha hiánya miatt a gyermekek egészségére szintén káros hatással van.

3. – Az egész napos tanítás mellett a tanulók egy része a nagy távolság miatt sárban, hóban nem megy haza délben, hanem az iskolában marad. Itt a magukkal hozott száraz kenyérral, hideg puliszkával, borsóval táplálkoznak, némelyik pedig még ezt sem tud magával hozni. S ezek aztán – ha tehetik – elidegenítik a található ennivalót, ha pedig alkalmuk erre nincs, úgy éhesen töltik el a délutánt, ami a testi fejlődés hátrányára van egyfelől, másfelől pedig egyesek megszokják a lopást. Az együtt, felügyelet nélkül maradó gyermekek pajkosságból verekednek, bútorokat, felszereléseket rongálnak, a taneszközöket összesározzák, porozzák, ami aztán az egészség rovására megy.

4. – Az egész napos tanítási rendszer mellett a tantermeket sem lehet kellő alaposággal kitisztítani, szellőztetni. Különösen

³⁴ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 7101/1914. sz.

novembertől kezdődik az állandóan tartó sűrű köd, ami miatt délután már fél négykor sötét van.

5. – A múltban az egyhuzamban való tanítás mellett aránytalanul kevesebb volt a mulasztás, mint az egész napos rendszer idejében. Délutánonként a gyermekek egy része elmaradozik, s akik feljönnek is, a távolság miatt megkésve érkeznek, minél fogva kevesebb eredmény érhető el.³⁵

A fentiekből kitűnik, hogy Ditróban milyen nagy nyomor és szegénység volt ezekben az években, melyet a 1. világháború csak tetőzött.

A háború alatt a tanítókat a harctérre szólították. Így Petres Sándort is besorozták, annak ellenére, hogy nyolctagú családja volt. A nehéz helyzetben Takó plébános úgy segítette, hogy az addig a segédkantori szerepét is betöltő tanító segédkantori fizetését megadta a nagyszámú családnak, mert más jövedelmük nem volt és így is nehezen tudták fenntartani magukat.³⁶ Közben Fekete János káplánt, aki az iskolánál volt latin- és hittanár, elhelyezték Egrestőre plébánosnak. Káplánutóda Jánoss Gáspár lesz, aki szintén igyekszik mindent megtenni, de a háborús évek igen sok nehézséget gördítettek útjába.³⁷

Amit a közmondás is tart: *Inter arma silent musae*, érvényes volt a ditrói iskolára is. Igaz, a tanítás nagy erőfeszítéssel folyt. Szegényesen, fázva és nélkülözve az otthonmaradt tanítók és káplánok mindent megtettek a tanítás folytonossága érdekében. Mindezek ellenére a Levéltár kevés adatot őrzött meg ebből az időszakból az utókor számára. Ez azért lehet, mert a dokumentumok vagy elvesztek, vagy el sem készültek. Erről tanúskodik a

³⁵ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 7101/1914. sz.

³⁶ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 257/1915. sz.

³⁷ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3006/1915. sz.

tanfelügyelő felszólítása a leltárak elkészítésére.³⁸ Ebben az időszakban a tanfelügyelő Miklós István gyergyóalfalusi szentszéki tanácsos, esperes, aki többször kiszállt a ditrói helyzet megvizsgálására, főként, hogy megnézzék a leltárokat és összehasonlítsa a valósággal. Amikor 1916-ban újra meglátogatja a ditrói iskolát, nagy meglepetésére csak egy 1888-ból való leltárt talált és kénytelen volt annak alapján megtartani az összehasonlítást. Megjegyzi, hogy ami volt, az részben megvan, de sok új dolgot is vásároltak.³⁹

Eközben Románia megváltoztatja álláspontját és 1916. augusztus 27-én az Antant oldalán lép be a háborúba. Ugyancsak ebben az évben, november 24-én meghal Ferenc József osztrák császár, magyar és cseh király, és nyomába IV. Károly lép, aki mindenképpen a békét szeretné visszahozni népének. Sajnos eredménytelenül.

A háború második felében a nyomor és a szegénység egyre nőtt. Így a plébános már nem tudta ellátni káplánjait, ezért a püspökhöz folyamodik segítségért, és kéri, hogy az új káplánt, Péterfi József Rezsőt nevezze ki az iskolához hittan- és latintanárnak,⁴⁰ abban a reményben, hogy onnan némi anyagi segítségre lel. A plébános az iskola szabályzatára hivatkozik és kijelenti, hogy 1916. június 28-ig mindig az egyik segédlelkész volt a hittanár. Ezt a káplán is kéri egy mellékelt levélben, amelyben kifejti, hogy mekkora a nyomor, és ha a püspök nem nevezi ki őt az iskolához, el kell mennie, és így 400 gyermek marad hitoktatás nélkül, 9000 ember egy pappal.

Sajnos még az időjárás sem kedvezett a szegény embernek ebben az évben, ugyanis igen nagy hidegek voltak. Erről tanúsko-

³⁸ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 284/1916. sz.

³⁹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 665/1916. sz.

⁴⁰ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1635/1918. sz.

dik a segédlelkész levele, melyben ez áll: „Egyébként örömmel jelentem, hogy sok a munkám és jól vagyok, csak a nagy hideg kínoz egy kissé.”⁴¹

Ugyancsak ebben az évben kerül Ditróba dr. Lukács József,⁴² aki a Vizaknára menő Takó Jánost váltotta fel a plébánosi tisztségben.

Az új plébánosnak mindjárt működése kezdetén sok nehézséggel kellett szembenéznie. A háborús évek, majd a háború elvesztése, Erdély Romániához való csatolása, a nagyfokú szegénység mind-mind nehézséget jelentettek a plébános életében, aki azért érkezett Ditróba, hogy a népet Isten felé vezesse, de előre nem vélt akadályokba ütközött.

Ditróba érkezése után a kezdeti nehézségeket szaporítja az új káplán is, aki hamarosan többet akar és kéri, hogy mind az elemi, mind a polgári iskolánál ő lehessen a hittan- és latintanár. (Az esetet a Gyulafehérvári Érseki és Káptalani Levéltár iratai alapján rekonstruálhatjuk.) A plébános a maga részéről ragaszkodik legalább az egyik iskolához, mivel 1916-tól ő tanít, és úgy látja jónak, hogy Péterfi az elemi, míg ő maga a polgári iskolánál tanítson. Végül a püspök a plébános javaslatára úgy dönt, hogy a káplán az elemi iskolában, a plébános a polgári iskolában fog tanítani. Az elemi iskolában a segédlelkésznek 18 órája van (a plébános szerint emiatt nem tudja rendesen ellátni a másik iskolát), ami elégséges ahhoz, hogy háborús segélyt kapjon, de csak akkor jogsult erre, ha lelkipásztori munkát nem végez.

Mivel 1919. szeptember 1-jén az iskola nem nyílt meg, Csiby Alajos bíró a ditrói nép és elöljáróság nevében kéri a püspököt, hogy az 1878-tól fenntartott ditrói községi polgári fiúiskolát ve-

⁴¹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 1635/1918. sz.

⁴² Vö. SZIRMAI Béla, *Az erdélyi püspökség püspökeinek és papjainak névsora a hitújítás utáni kortól (1556-tól)*, Brassó 1997, és HISTORIA DOMUS II, 1.

gye át és nyissa meg azt.⁴³ A kérvényben a bíró kijelenti, hogy „a ditrói polgári fiúiskola telke és épülete Ditró község politikai közülettulajdonát képezi a hiteles jegyzőkönyvi kivonat adatai szerint.”⁴⁴ A püspök beleegyezik, hogy Ditróban római katolikus polgári fiúiskola legyen, és az ilyen iskolának kijáró jogokat is megadja. Megegyeznek, hogy a dologi kiadásokat a község fedezi, mint eddig is, a személyi kiadásokat az iskolafenntartási alapból elégítik ki. A püspök által kinevezett igazgató a plébános, dr. Lukács József, míg az ideiglenes tanári kar a következőkből tevődik össze: Bajkó Mór (mennyeség és természettudományok tanítója), Gábory László (történelem és földrajz), dr. Barothyne Mártonffy Klára (nyelvek), Hlavinka György (számтан és mérтан), Lukács Tamás (latin).⁴⁵ Alig érkezik meg a kinevezés, dr. Barothyne Mártonffy Klára Csíkszeredába költözik. A plébános ekkor kéri Mailáth püspököt, hogy nevezze ki helyettes tanító-nak Száva Erzsébetet, a kolozsvári polgári tanárképző V. éves magánhallgatóját. A főpásztor Takó János kérését teljesíti, és ezzel átmenetileg megoldotta a tanítóhiány.⁴⁶

A háborús évek nyomort és szenvedést hagytak maguk mögött Ditróban is. A vesztes háború utáni siralmas állapot kihat az iskolára is. A tanítók bérezése elmarad, kevés a tanszer, nincs amivel fűteni stb.. A plébános a helyzet tarthatatlanságát látva többször kopogtat segítségért az egyházmegyei központban. Leveleiből megtudhatjuk, hogy az elemi iskola tanítóinak komoly összeggel tartozik az iskolafenntartó egyházközség: „Ádám Jó-

⁴³ A nehéz időkben a község az egyetlen reményt az egyházban látta és ezért döntenek úgy, hogy rábízzák az iskola megnyitását. A levelet 1919. szeptember 9-én írták. Tehát már kilenc napja működnie kellett volna az iskolának. Vö. GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3787/1919. sz.

⁴⁴ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3787/1919. sz.

⁴⁵ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 3787/1919. sz.

⁴⁶ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 4522/1919. sz.

zsef 10 916 korona 62 fillér, Császár Ilona 8883 korona 24 fillér, Ádám Polixénia 10 533 korona 28 fillér, Barabás Rajmund 11 383 korona 24 fillér, Barabás Eleonóra 8533 korona 24 fillér, id. Józsa Sándor 18 546 korona 62 fillér, ifj. Józsa Sándor 11 833 korona 24 fillér és Petres Sándor 20 933 korona 28 fillér. Ez összesen 101 562 korona 78 fillér”.⁴⁷ De nemcsak az elemi iskolánál vannak elmaradva a fizetések, hanem a polgári iskolánál is. Így például Bajkó Mór igazgató hátraléka 1919-re 21 297 korona 33 fillér míg, Gábory László hátraléka ugyanarra az évre 22 746 korona 66 fillér volt. Lukács Tamás latin és hittanár káplán sem állt jobban, az ő hátraléka 10 300 korona.⁴⁸

A plébános már-már nem bírja tovább nézni a tanítók nyomorgását, 1920. május 1-jén engedélyt kért a főpásztortól, hogy a fizetéshátralékok törlesztésére kölcsönt vehessen fel. A püspök ezt jóváhagyja,⁴⁹ de ahogy megérkezett a jóváhagyás, az Iskolaszék és az elöljáróság úgy dönt, hogy nem kölcsönt vesznek fel, hanem az iskola erdejéből adnak el egy részt és így juttatják a szegény tanítókat megérdemelt bérük kiegyenlítéséhez. A szorult helyzetre való tekintettel Mailáth püspök ezt is jóváhagyja.⁵⁰

Hamarosan következik az 1919/20-as tanév vége, ezért Bajkó Mór világi igazgató április 30-án engedélyt kér a tanévvégi magánvizsgák megtartásához.⁵¹ A vizsgára 28 tanuló jelentkezett. Érdekes és meglepő a tanulók vallási megoszlása: 10 római katolikus, 13 izraelita, 2 lutheránus, 1 görögkeleti, 1 református, 1 tanulónál nincs feltüntetve a vallási hovatartozás.⁵² A magánvizsgákat megtartották, és a felvett jegyzőkönyvből azt is meg-

⁴⁷ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2300/1920. sz.

⁴⁸ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2300/1920. sz.

⁴⁹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2207/1920. sz.

⁵⁰ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2865/1920. sz.

⁵¹ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2300/1920. sz.

⁵² GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2300/1920. sz.

tudhatjuk, hogy a magánvizsga-díjat a tanítók maguk között osztották szét, melyhez a püspök utólagos beleegyezését kérik.⁵³ Időközben bekövetkezett a ditrói hitvallásos iskolák számára is a legrosszabb, a trianoni döntés. Kezdetben minden békésnek és elfogadhatónak ígérkezett, de ez hamarosan változott.

⁵³ GYÉL, PÜSPÖKI IRATOK, 2871/1920. sz.